

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için **Wohl Legacy**'ye teşekkürlerimizle

Dürüst ve İyi Olan Vaethanan

Vaethanan'daki, aralarında Şema ve On Emir'in de bulunduğu epik parçaların arasına saklı kısa bir metin vardır. Kısa, ama Yahudilikte ahlaki yaşam için büyük gerektirmeleri olan bir metindir bu. Öncesindeki pasukla birlikte bu metin şöyledir:

Tanrı'nız A-Şem'in emirlerini ve sana emretmiş olduğu tanıklık ve hükümleri titizlikle koruyun. A-Şem'in Gözlerinde dürüst ve iyi olanı yap. Bu senin iyiliğine olacak ve gelip, A-Şem'in, [hakkında] atalarına yemin etmiş olduğu iyi Ülke'yi miras alacaksın. (Devarim 6:17-18)

Buradaki zorluk gayet aşikârdır. Önceki pasuk, emirlerden, tanıklılardan ve hükümlerden bahsetmektedir. Görünüşe bakılırsa, tutum ve davranışlar söz konusu olduğunda Yahudilik tümüyle budur. Öyleyse, “dürüst ve iyi olan” ifadesiyle kastedilen ve hâlihazırda önceki pasukta söylenenlere dâhil olmayan şey ne olabilir?

Raşı bunun “uzlaşmayı” (yani haklarınızda katı bir şekilde direktmemeyi) ve kanun lafzının içinde veya ötesinde (*lifnim mi-şurat a-din*¹) hareket etmeyi kastettiğini söyler. Kanun, sözün gelişi, asgari bir eşik hattı belirler: bunu yapmakla yükümlüyüzdür. Ama ahlaki yaşam, basitçe yapmakla yükümlü olduğumuz şeyi yapmaktan fazlasını amaçlar.² Bizi iyilik ve dürüstlükleriyle en

¹ Ç.N.: “Yasa çizgisinin içinde.” Başka bir deyişle yasanın belirlediği hak sınırının tam üstünde değil, biraz içinde; haklardan biraz feragat ederek.

² Bkz. Lon Fuller, *The Morality of Law* [Kanunun Ahlakı] (New Haven, CT: Yale University Press, 1969), ve Rabbi Aaron Lichtenstein'in birçok kez yeniden basılmış makalesi: “Does Jewish Tradition Recognize an Ethic Independent of the Halakhah?” [Yahudi Geleneği, Alaha'dan Bağımsız Bir Ahlak Sistemini Tanır mı?], *Modern Jewish Ethics*, editör: Marvin Fox (Columbus: Ohio State University Press, 1975), s. 62–88.

çok etkileyen insanlar, sadece kanunu gözeten insanlar değildir. Ahlaki yaşamın azizleri ve kahramanları, bunun ötesine geçerler. Kendilerine emredilmiş olandan daha fazlasını yaparlar. O ekstra kilometreyi de yürürler. Raşi'ye göre, Tora'nın "dürüst ve iyi olan" ile kastettiği budur.

Ramban, her ne kadar Raşi'nin sözlerini aktarıyor ve onlarla hemfikir ise de, devamında biraz farklı bir şey söylemektedir:

Başta Moşe, O'nun sana emretmiş olduğu hükümlerini ve tanıklıklarını gözetmekle yükümlü olduğunu söylemişti ve şimdi, O'nun sana herhangi bir emir vermediği durumlarda bile, düşünceni yine O'nun Gözlerinde iyi ve dürüst olanı yapmaya yoğunlaştırman gerektiğini söylemektedir, çünkü O, iyi ve dürüst olanı sever.

Bu çok önemli bir ilkedir, çünkü insanın, komşuları ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin, her türlü alışverişlerinin tüm yönlerini ve bütün toplum ve ülkelerin kurallarını Tora'da vermek mümkün değildir. Ama [Tanrı] bunların birçoğundan bahsettiği için – örneğin "Halkının içinde dedikoducu bir şekilde dolaşma", "İntikam alma ve kin gütmek", "Akranının kanı karşısında kayıtsız kalma", "Sağıra küfretme", "Ak saçlı kişinin önünde ayağa kalk" vb. – [Tanrı] devamında genel bir ifadeyle, kişinin her konuda iyi ve dürüst olanı yapması ve buna dâhil olarak, ödün vermesi, uzlaşması ve kanunun katı gerektirmelerinin ötesine geçmesi gerektiğini de belirtmiştir... Kişi her faaliyet alanında bu şekilde davranmalıdır – ta ki "iyi ve dürüst" diye nitelendirilmeyi hak edene kadar.

Ramban, Raşi'nin işaret ettiği noktanın ötesine geçmekte ve dürüst ve iyi olmanın, kanunun kesin olarak talep ettiklerinden daha yüksek bir standardı kastettiğini söylemektedir. Sanki bize, ahlaki yaşamın, kanun kavramı tarafından hiç yakalanamayan yönlerinin var olduğunu söylüyor gibidir. "İnsanın, komşuları ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin... tüm yönlerini... Tora'da vermek mümkün değildir" derken anlatmak istediği budur.

Kanun, evrenseller hakkındadır; tüm zaman ve yerlerde geçerli olan ilkelerle ilgilidir: Cinayet işleme. Gasp etme. Çalma. Yalan söyleme. Ama ahlaki yaşamın, hiçbir şekilde evrensel olmayan önemli özellikleri vardır. Bunlar, belli başlı koşullara ve bizim onlara tepki verme şeklimize bağlıdır. İyi bir eş, iyi bir ebeveyn, iyi bir öğretmen, iyi bir arkadaş olmak ne demektir? Büyük bir lider veya takipçi veya bir ekip üyesi olmak ne demektir? Ne zaman övmek doğrudur ve ne zaman "Daha iyisini yapabiliydin" demek yerinde olacaktır? Ahlaki yaşamın, davranış kurallarına indirgenemeyecek yönleri vardır, çünkü sadece ne yaptığımız değil, onu ne şekilde yaptığımız da önemlidir: tevazu veya nezaket veya duyarlılık veya incelik.

Ahlak, insanlarla ilgilidir ve her yönüyle aynı olan iki insan yoktur. Moşe, Tanrı'dan halefini tayin etmesini istediği zaman bu isteğine "Tüm bedenlerdeki ruhların Tanrı'sı A-Şem" sözleriyle başlamıştı (Bamidbar 27:16). Hahamlarımız bununla ilgili şu açıklamayı yaparlar: Moşe her bir insanın farklı olduğunu söylemekteydi; bu nedenle, bir kişiye faydalı olan bir şeyin başka birine zararlı olabileceğinin bilinciyle, Tanrı'dan, her şahsa münhasır bir birey olarak bakacak bir lider

atamasını istemişti.³ Doğru zamanda doğru insana doğru cevabı verme konusundaki bu muhakeme kabiliyeti yalnızca liderliğe özgü bir nitelik değil, genel olarak insani iyiliğin bir gereğidir.

Raşi, Bereşit hakkındaki açıklamalarına bir soruyla başlar: Eğer Tora bir kanun kitabıysa, o zaman neden bir halk olarak Yisrael'e verilmiş olan ve ancak Şemot'un 12. *perekinde* karşımıza çıkan ilk kanunla başlamakta değildir? Niçin Adam ve Hava, Kayin ve Evel, atalar, anneler ve çocukları hakkındaki anlatıma yer vermiştir? Raşi bu soruya, ahlakla hiç ilgisi olmayan bir cevap verir: Bu, Yahudi halkının Erets-Yisrael üzerindeki haklarıyla bağlantılıdır. Ama Netsiv (Rabi Naftali Tsvi Yeuda Berlin; 1816-1893), Bereşit'teki anlatımların amacının, bize ataların, birer yabancı, hatta putperest olan insanlar karşısında bile nasıl doğru ve dürüst davrandıklarını öğretmek olduğunu yazar. Bu, der, Bereşit'in Hahamlarımız tarafından "Dürüstlerin Kitabı" olarak adlandırılmasının sebebidir.⁴

Ahlak; 613 emir ve onların Hahamlarca öngörölmüş uzantıları kadar ayrıntılı bir kodeks bile olsa, sadece bir kurallar kümesinden ibaret değildir. Ahlak aynı zamanda, insanlara birer birey olarak cevap verme şeklimizdir de. Adam ve Hava'nın Eden Bahçesi'ndeki hikâyesi, en azından kısmen, bireysel ilişkilerin, bireysel olmadığı zaman nasıl yanlış gidebileceğinin de hikâyesidir. Adam, eşine *İşa*, 'kadın' adını vermiştir; bu, genelleyici bir ifadedir, bir tip adıdır. Adam, eşine ancak *Hava* ismini verdiği zaman ona kendi bireyselliği içinde bir birey olarak hitap etmiştir ve Tanrı da ancak o zaman "Adam ve eşi için deriden giysiler yapıp onları giydirmiştir" (Bereşit 3:21).

İşte, Aristo'nun Tanrı'sı ile Avraam'ın Tanrı'sı arasındaki fark da budur. Aristo, Tanrı'nın yalnız evrensel ve tümel şeyleri bildiği, ama ayrıntılardan, tikel noktalardan haberdar olmadığı düşüncesindeydi. Bu, bilimin, Aydınlanmanın, Spinoza'nın Tanrı'sıdır. Buna karşılık Avraam'ın Tanrı'sı bize, kendi özelliğimiz, bireyselliğimiz, tekliğimiz doğrultusunda, bizi başkalarıyla aynı kılan niteliklerin yanında bizi başkalarından farklı kılan niteliklerimizi de dikkate alarak yaklaşır.

Nihayetle Yahudi etiğinin iki büyük ilkesi – adalet ve sevgi – arasındaki fark da budur. Adalet tümeldir. Zengin ve fakir, güçlü ve güçsüz, tüm insanlara aynı şekilde davranır, renk veya sınıf temelinde hiçbir ayrım gözetmez. Ama sevgi tikeldir. Bir ebeveyn, çocuklarını her birini benzersiz kılan özellikleri nedeniyle sever. Ahlaki yaşam her ikisinin birleşimidir. Salt evrensel kanunlara indirgenememesinin sebebi de budur. Tora, emirler, hükümler ve tanıklıkların üzerinde "dürüst ve iyi olan"dan bahsettiği zaman işte bunu kastetmektedir.

İyi bir öğretmen, zorlanan, ama büyük gayretler sonucunda kendisinden beklenen düzeyi aşmış bir öğrenciye ve yetenekli olup sınıf birinciliğine erişmiş olmasına rağmen hâlâ potansiyelinin altında performans gösteren bir öğrenciye ne diyeceğini bilir. İyi bir işveren, ne zaman öveceğini ve ne zaman sorunlara işaret edeceğini bilir. Ne zaman adalette ısrar etmek ve ne zaman affedici olmak gerektiğini bilmeye hepimizin ihtiyacı vardır. Hayatımız üzerinde belirleyici

³ Sifre Zuta, Midraş Tanhuma ve Raşi'nin Bamidbar'daki bu pasuğa dair açıklaması.

⁴ A-Amek Davar, Bereşit açıklamaları Önsözü.

bir etkiye sahip olmuş insanlar neredeyse her zaman, bizi şahsi özellik ve benzersizliğimizle anladıklarını hissettiğimiz insanlardır. Onlar için kalabalık içinde alelade bir yüzden ibaret olmamışızdır. Bu nedenledir ki, ahlak her ne kadar evrensel kuralları gerektiriyor ve onlarsız var olamaz ise de, aynı zamanda kurallara indirgenemeyen etkileşimleri de gerektirir.

Rizhin’li Rabi Yisrael (1796-1850) bir keresinde bir öğrencisine Şulhan Aruh’ta kaç bölüm olduğunu sormuştu. Öğrencisi “Dört” diye cevap verdi. “Peki,” diye sordu Rizhiner, “beşinci bölüm hakkında ne biliyorsun?” “Ama beşinci bir bölüm yok ki” dedi öğrenci. “Var” dedi Rizhiner. “Şöyle der: Bir insana her zaman adam gibi davran.”

Kanun kodeksinin beşinci bölümü, kanuna indirgenemeyen tutum ve davranışlardır. Dürüst ve doğru olanı yapmak için gereken budur.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Bariz ahlak kurallarının ötesinde, iyi bir arkadaş olmak ne demektir?
2. Gündelik etkileşimler içinde bazıları vardır ki, her ne kadar bunlara yaklaşmanın doğru, dürüst ve iyi bir yolu olduğunu hissetsek de, sonuçta bunlar kurallara indirgenemez. Sizce bu hangi etkileşimler için söylenebilir?
3. Bir insana her zaman adam gibi davrandığımızdan emin olmak için başkalarıyla olan etkileşimlerimizi nasıl geliştirebiliriz?

